

Олена Будник

Економічна компетенція учнів гуцульської школи: сутність та шляхи формування

У сучасних умовах гостро постала проблема формування особистості з високим рівнем економічної підготовки як умови інтелектуалізації суспільства, утвердження національних і загальнолюдських цінностей. Важливими завданнями виховання в загальноосвітніх школах України слугують інтенсифікація роботи з підготовки учнівської молоді до активного професійного самовизначення, соціально-економічної адаптації в умовах конкурентного ринку, формування готовності творчо підходити до розв'язання економічних завдань, розвиток господарського мислення й підприємництва. Так, серед ключових компетентностей випускника Нової української школи визначено *ініціативність і підприємливість*, зокрема: «уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя задля підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави»; «вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо» [7, с. 12].

Національна освіта виступає запорукою збереження й розвитку етнічної спільноти. Особливість гуцульської школи полягає в передачі молодому поколінню етнокультурної спадщини в найширшому значенні цього слова, максимальне врахування ландшафтно-кліматичних, демографічних, етнографічних характеристик краю в навчанні й вихованні учнів.

Навчально-виховний досвід горян широко представлений у традиціях господарювання, шанобливого ставлення до світу, звичаях, обрядах, ритуалах, етикеті, віруваннях, народній творчості, іграх, іграшках, їжі, архітектурі, символіці, ремеслах тощо. Елементи соціокультури більшою чи меншою мірою є складовими змісту освіти сучасної гуцульської школи як регіональної української національної. Відповідно й систему економічних знань і вмінь, що підлягають засвоєнню учнями, адаптуємо до конкретних соціокультурних умов і традицій. Тому цілком правомірним вважаємо термін «економічна компетенція» [2].

Проблема поліаспектності впливу української культури на зміст шкільної освіти, розробки нових моделей формування особистості на засадах синтезу загальнолюдських і національних цінностей висвітлена в наукових працях І. Бега, І. Єрмакова, Т. Єрмакова, В. Кононенка, Л. Масол, Р. Скульського, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та інших учених. Принцип етнізації виховання учнів в умовах гірської (гуцульської) школи відображений у дослідженнях П. Лосюка, В. Хруща, І. Пелипейка; вплив ландшафтно-географічного, етнокультурного середовища на моральне становлення молоді в гірській місцевості вивчають Г. Васянович,

Ю. Москаленко, І. Червінська; гірське середовище як важливий чинник формування психології горян – Л. Орбан-Лембрик, О. Хрущ, С. Литвин-Кіндратюк; рекреаційно-оздоровчі можливості Карпат та їх використання у вихованні здорової особистості – Б. Грицуляк, М. Летоха, П. Мазур, Л. Маховська, В. Михайлищук та інші.

Зарубіжні вчені здебільшого схильні до думки, що компетентності та компетенції є багатокомпонентними, тобто включають не лише знання в певній сфері життя, але й здібності, мотиви, навички, цінності (К. Амброс, А. Зольні та ін.) [10, с. 4].

Економічна компетенція людини актуалізується у відповідній поведінці та діяльності. *Економічна діяльність* – це діяльність людини в галузі матеріального виробництва, а також сфері науки, культури, освіти, побуту тощо. *Економічна поведінка* – дії людини, через які проявляється її відповідна культура. Економічна діяльність та поведінка мають певне етнічне забарвлення. Людина з високим рівнем економічної компетенції характеризується низкою притаманних їй цінностей: підприємливістю, працьовитістю, відповідальністю, цілеспрямованістю та ін.

Економічна сфера виховання – його специфічне сприймання світу, здібності, мислення, а також система уявлень, переконань, почуттів, що забезпечують та регулюють відповідну поведінку й діяльність.

Під *економічною компетентністю* учня розуміють сукупність економічних знань і практичних вмінь, досвіду, економічної культури та мислення, наявність стійкої потреби та інтересу до професійної компетентності. Вчені визначають такі складові економічної компетентності: сукупність економічних знань; економічна свідомість; економічне мислення; економічні якості [8, с. 140].

Виокремлюють такі *етапи формування економічної компетентності учнів у загальноосвітній школі*: економічна підготовка учнів, передача їм базових знань з економіки, підготовка їх до виробничо-економічної діяльності в умовах різних видів власності, різноманітність форм організації праці; поглиблена підготовка в школах конкретного контингенту учнів, які виявляють цікавість до фінансово-економічної сфери діяльності і які планують навчатися у вищих навчальних закладах економічного профілю; передпрофесійна підготовка учнів у галузі економіки і бізнесу [9]. Власне знання й уміння слугують основою економічної компетентності школяра.

Зміст *економічної компетенції* з опертям на етнокультурну спадщину народу вміщує знання про досвід ведення господарства, уміння економічно мислити й використовувати цінні ідеї в практичній діяльності, здатність до підприємництва на засадах раціонального природокористування, дбайливого ставлення до народних трудових звичаїв та обрядів, поваги й шани до людини як творця матеріальних і духовних вартісностей.

На основі характеристики виховання як цілісної педагогічної системи та класифікації М. Лукашевича [6, с. 84], виокремлюємо педагогічні функції етноекonomічного впливу: *культурологічна* – формування економічної компетенції, яка актуалізується через власні взірці економічної поведінки й методи діяльності особистості; *соціалізована* – координація та управління спрямованістю виховання в процесі економічної соціалізації в етносередовищі; *адаптаційна* – практичне опанування особистістю етновиховними механізмами поведінки за різних економічних умов; *ціннісно-утворювальна* – система особистісних цінностей людини, які детермінують її економічну поведінку та підприємницьку діяльність; *соціального контролю* – закріплення суспільно й особистісно значущих ціннісних орієнтацій, вироблення системи групових реакцій на поведінку індивіда у формі санкцій (покарання чи заохочення), що адекватні соціальним цінностям, визнаними в суспільстві.

Етнічне забарвлення організації господарської діяльності виявляється в тому, що залежно від якостей національного характеру, природних умов та соціального устрою виробляється схильність представників певного етносу до тих чи інших професій. Так, українців традиційно вважають добрими хліборобами, корейців – овочеводами, гренландців – риболовами.

Етнічне господарювання – поняття, що віддзеркалює залежність притаманних представникам етнічної спільноти нахилів і звичок до певних галузей господарювання від умов навколишнього середовища, в якому формувалася етнос (особливо на початковому етапі) (Ю. Саєнко) [13].

У “Концепції української школи Прикарпаття” Р. Скульський чітко виокремлює низку специфічних особливостей, які властиві Гуцульському регіону. Різноманітна природа краю (гори, ліси, полонини, ріки) сприяла накопиченню величезного досвіду природокористування, внаслідок чого сформувались багатотисячолітні традиції дбайливого господарювання [14]. Вважаємо, що формування економічної компетенції учнів у сучасній гуцульській школі доцільно здійснювати з урахуванням традиційних господарських традицій місцевих жителів. Приміром, через вузькі долини гірських річок споруджували дерев’яно-кам’яні загати для укріплення берегів, особливо в місцях різких поворотів течії (кашиці). Повінь у Карпатському краї (липень, 2008 р.) засвідчила об’єктивну потребу у відродженні та продовженні давніх традицій природокористування.

Інший господарський досвід, що може слугувати засобом формування економічної компетенції особистості, – це спорудження на спокійних повноводних потоках Гуцульщини водяних млинів із сукновальцями [4, с. 182]. Вітряки млина як пам’ятку старовини Я. Паладій символічно порівнює із крилами “натомлених птахів”, що вже сумлінно “відпрацювали”, і в “модерні роки” їх замінила досконаліша техніка [11].

Однак проблема енергозбереження, впровадження раціональних джерел енергії сьогодні є особливо актуальною, тому етнографічні знання означеного змісту надзвичайно корисні для учнів гірської місцевості.

На відміну від інших регіонів України, на Гуцульщині достатньо збереглися традиційні народні ремесла і промисли, прогресивні релігійні обрядові традиції, що, безумовно, слугує дієвим чинником всебічного формування зростаючої особистості.

Художнє ткацтво, різьбярство, кераміка, художня обробка шкіри й металу, вишивка, писанкарство – основні складові народного мистецтва жителів Гуцульщини, котрі понад усе дбали про успадкування економічного досвіду своїми нащадками, оскільки “добрі діти – спокійна старість, лихі діти – старість стає пеклом”, переконливо доводивши, що “життя, як стерниста нива: не пройдеши, ноги не вколівши”, “життя прожити – не поле перейти”. Водночас вони прагнули передати нажите майно в “надійні руки”, тому надзвичайно відповідально ставились до питання підготовки молодої людини до самостійного ведення господарства, збагачення економічними знаннями і вміннями. “Матикравчиня змалку прищеплювала дочці любов до своєї професії. А батько-хлібороб повчав свого сина, що хліборобство – є найголовнішою професією на землі, доводячи це не на словах, а ділом, коли брав хлопчика у поле, саджаючи на віз чи верхи на коня, показуючи, як сіяти гречку, овес” [15, с. 138].

Дієвим етапом етнічної соціалізації дитини в родинному соціумі Гуцульського краю слугувало її привчання з 5–6 річного віку до праці. Батьки плекали в малечі усвідомлення того, що “землю прикрашає сонце, а людину – праця”, а “щоб людиною стати, треба працювати”. За народними звичаями, коли хлопчикові виповнювалося сім років, на нього одягали штани, – ознака погонича (з цього моменту він пас телят, овець, допомагав по господарству). Семирічній дівчинці пов’язували поверх сорочки запаску і починали вчити мистецтву прядіння, залучали до хатньої роботи, догляду за молодшими братиками і сестричками [7, с. 79]. Отож, одяг (пояс, штани, сорочка, запаска) слугував засобом статевої диференціації особистості, з чим значною мірою пов’язана її участь у господарсько-трудовій діяльності родини.

Українські етнографічні джерела засвідчують виокремлення символічних обрядів переходу від дитинства до дорослості: стародавній звичай першого підстригання хлопця – від чотирьох до шести років; урочисте гоління бороди, яке було обов’язковим для кожного юнака, відбувалося, коли він досягав 16-річного віку. При цьому голили тільки бороду, а вуса, як ознаку зрілості, залишали (“У кого чорний вусок – тому рибки шматок, в кого сива борода – тому юшки шкода”). Обряд першого гоління бороди яскраво описано в повісті “Пан Халявський” Г. Квітки-Основ’яненка. Якщо підстригання вважають символічним обрядом

переходу від дитячого віку до юнацького, то перше гоління – це перехід від юнацького віку до дорослого чоловіка.

Етапом етнічної соціалізації слугує визнання юнака чи дівчини “парубком” або “дівкою”, у зв’язку з чим змінюється їх сімейний і громадянський статус. У народі обов’язково зважали на думку парубка, його також звільняли від усіх хатніх робіт, які доводилося виконувати раніше [3, с. 79]. У селах Івано-Франківщини побутував звичай: якщо дівчина працює з серпом на городі, значить вона вже може ходити “на танці”.

В. Струманський виокремлює етапи виробничо-трудового становлення особистості: ігровий (2–6–7 років), професійно-орієнтаційний (з 7–8 років) та виробничо-кваліфікаційний (з 15 до 20 років). У народі вважали, що парубки та дівчата до цього часу вже визначились стосовно сфери професійної діяльності, тобто знають “до чого серце лежить”, і потребують лише утвердження як висококваліфіковані робітники, майстри [16, с. 68–70].

Як засвідчують етнографічні джерела, хлопців 16–17 років і дівчат 15–16 років приймали до молодіжної громади, оскільки вважалося, що в цьому віці вони вже оволоділи достатнім виробничо-господарським досвідом. У давні часи були “дівочі громади”, а наприкінці ХІХ ст. вони злилися з парубочими [16, с. 406]. Молодь збиралася в хаті вдови чи самотніх літніх людей на вечорниці, де поєднували розваги з виконанням певних робіт (прядінням, вишиванням, плетінням). Хлопці спостерігали й оцінювали дівчину як господиню у комплексі з притаманними їй духовно-моральними цінностями. Отже, економічний досвід зростаючої особистості тісно пов’язаний з народними звичаями й традиціями краю.

Народні традиції економічного виховання – це сукупність прийомів, методів та організаційних форм, що вироблені упродовж усієї історії народу й спрямовані на цілеспрямоване плекання економічних знань, умінь і навичок [2, с. 25].

Гуцульщина – це край багатой історичної спадщини й туризму, що також може бути успішно використано у вихованні школярів. Важливо залучати їх до записів спогадів, переказів, співанок історичного змісту, опису та охорони пам’яток історії (могил, пам’ятників, меморіальних таблиць, місць визначних подій), збирання друкованих матеріалів з історії свого краю та експонатів до шкільного музею [4, с. 123]. Неповторною є народна архітектура Гуцульщини, інтер’єр старого житла (піч, лави, піл, скриня, стіл, мисник), предмети декоративного оздоблення сільської хати (килими, рушники, скатерті), а також дерев’яні церкви ХVІ–ХХ століття, що збереглися тут у традиційних народних формах. Усе це слугує ефективним педагогічним засобом формування економічної грамотності сучасних учнів гуцульської школи. П. Лосюк вказує на педагогічну цінність наступних видів пошуково-етнографічної діяльності – збирання і

вивчення фольклору, старовинних предметів побуту, створення макетів гуцульської архітектури, опис пам'яток природи, створення топологічних карт і складання трудового літопису сім'ї та інші. [Там само, с. 14].

На теренах Гуцульщини з покоління в покоління формувались професійно-виробничі династії. "...Майже кожне село в Україні славилось майстрами – садівниками чи пасічниками, стельмахами чи ткачами, бондарями чи різьбярями, ковалями чи теслярами..." [15, с.139].

Чільне місце в етновиховній практиці приділяють психолого-педагогічному діагностуванню дітей на предмет виявлення їхніх індивідуальних особливостей та професійних запитів, оскільки головним завданням родинного виховання була підготовка до самостійного дорослого життя. С. Пушик у книзі "Перо золотого птаха" розповідає про те, як один бідний верховинець, маючи дванадцятьох синів, на основі спостереження за їхніми здібностями навчав відповідного ремесла. Так, коли найстаршому виповнилось сім років, верховинець повів його до лісу й запитав: "Що було б з цієї сосни?". "Ліжко", – відповів син. "Будеш столяром", – сказав батько й віддав його вчитися до столяра. Через рік повів молодшого сина до лісу й запитав: "Що було б з цієї смереки?". "Дошки", – відповів той. "Іди на тартак різати дошки". І коли третій син на батькове запитання "Що було б з цього дуба?" відповів "Бочка", пішов бондарити. Так усі діти з допомогою розумного батька знайшли своє місце в житті [12, с. 185].

Універсальною особливістю економічної компетентності батьків стосовно профорієнтаційної роботи є те, що в ній ефективно використовують два головних напрями спрямованості дитини, які визначають її поведінку, – наслідування діяльності дорослих і прагнення до пізнання навколишнього світу. У народній педагогіці здебільшого немає помилок у профорієнтації дітей.

Методом індивідуальної бесіди батьки вивчали особистісні цінності своєї дитини, відповідно здійснювали коректування її поведінки. Спостереження й аналіз результатів посильної дитячої праці, рівень активності, самостійності та ініціативності її суб'єктів слугували важливим джерелом інформації щодо поліпшення процесу виховання, критерієм сформованості відповідних якостей.

П. Лосюк переконливо доводить, що сьогодні одне з головних завдань школи, своєрідне тільки для Гуцульщини, допомогти учневі стати добрим "газдою" в майбутньому, котрий уміло господарює, володіє однією-двома іноземними мовами, працює з комп'ютером, користується Інтернетом. Годі він зустрічатиме туристів як газда, який радіє з того, що може виявити щирю гостинність, а не слугою чи напівжебраком, що принижується перед тим, кому послуговує. А для цього, безумовно, необхідно вирішувати соціально-економічні проблеми, що передбачено

Законом України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” [5, с. 212].

В умовах переходу до ринкової економіки створились сприятливі умови для розвитку підприємливості й творчості, що слугують запорукою успіху людини в господарській діяльності. Тому дієвим завданням профорієнтації дітей і молоді в гуцульській школі слугує розвиток у них економічного мислення, набуття відповідних знань, умінь та навичок на етнографічній основі. Важливо домогтися усвідомлення ними того, що для здобуття будь-якої професії потрібно володіти високою культурою праці, виявляти належне ставлення до предметів матеріальної і духовної культури.

Економічна компетенція батьків включає різнобічні знання про особистість (погляди на дітність сім’ї, знання внутрішнього світу дитини, особливості вікового розвитку, методи та засоби етнічного виховання), що уможлиблюють організацію та корекцію її поведінки й діяльності. Вони слугують дієвим засобом психолого-педагогічного діагностування та консультування школярів щодо їх профорієнтації, формування етнографічних знань і умінь. Педагогічний досвід формування економічної компетенції учня в умовах гуцульської школи відображений у громадсько-побутових звичаях, народній творчості, ремеслах і промислах, споконвічних уявленнях про духовні й матеріальні цінності; представлений здебільшого в художній формі з традиційною національною емоційністю, без прийнятої наукової термінології, утім його пронизує народна любов та глибоке розуміння потреб, мотивів, інтересів і домагань зростаючої особи.

Отже, економічна компетенція виявляється в усіх, без винятку, аспектах життя: господарсько-економічній діяльності, виробничо-побутовій сфері, сімейних стосунках, духовній культурі тощо. Дієвим чинником її формування вважаємо використання народнопедагогічних ідей у процесі проектування програми виховання й самовиховання зростаючої особистості.

Компетентнісний підхід в освіті спонукає до модернізації її цілей і змісту, адже ефективність формування та розвитку економічної компетентності учнів – у вдалому поєднанні класичних підходів, етнопедагогічних ідей із освітніми інноваціями для реалізації цілей сучасної системи освіти. Формування економічної компетентності учнів не повинно обмежуватися лише вивченням економіки (знанням сутності економічних категорій та економічних законів, розумінням явищ і процесів економічного життя; раціоналізмом мислення в умовах розвитку ринкових відносин; пізнанням алгоритмів діяльності тощо). Економічна компетентність випускника гірської (гуцульської) школи – це, передусім, його готовність до підприємництва та бізнесу в цьому краї, що ґрунтується на використанні досвіду господарювання, продовження родинних

трудоу династий з розвитку народних ремесел і промислів, туристичної індустрії, зокрема сільського зеленого туризму, набуття економічних якостей, необхідних для успішної самореалізації в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенич П., Базак М., Болтарович З. та ін. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження : монографія. – К. : Наукова думка, 1987. – 470 с.
2. Будник О.Б. Етноекonomічна компетенція школяра : монографія / Олена Будник. – Київ-Івано-Франківськ, 2008. – 200 с.
3. Жмудь Н. Етнічні стереотипи статевого виховання молоді / Н. Жмудь // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 3. – С. 78–82.
4. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі / П. Лосюк. – Косів : Писаний Камінь, 2001. – 166 с.
5. Лосюк П. Гуцульщинознавство – дієвий чинник формування народознавчої компетенції учнів початкової школи / П. Лосюк // Етнопедagogічна складова процесу формування компетентності молодших школярів : навчально-методичний посібник / за ред. О. Будник. – Київ–Івано-Франківськ, 2009. – С. 204–241.
6. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.-метод. посібник / М. П. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
7. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf>
8. Ковтун Г. І., Мартиненко О. В. До питання формування економічної компетентності учнів / Г. І. Ковтун, О. В. Мартиненко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 4 (30). – С. 135-144.
9. Овсюк Н. Формування економічної компетентності у процесі вивчення географії та основ економіки / Н. Овсюк // Географія та основи економіки в школі. – 2011. – № 1. – С. 37–41.
10. Одаренные дети : пер. с англ. / общ. ред. Г. Бурменской и В. Слуцкого. – М. : Прогресс, 1991. – 376 с.
11. Паладій Я. Абетка з історії України / Я. Паладій // ред. проф. д-р Василь Лев. – К. : МП “Пам’ятки України”, 1993. – 36 с.
12. Пушик С. Перо Золотого Птаха : повість / С.Г. Пушик. – Ужгород : Карпати, 1978. – 272с.
13. Саєнко Ю. Господарювання етнічне / Ю. Саєнко // Етнічний довідник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethnography.national.org.ua/glossary/g.html>

14. Скульський Р. П. Концепція української школи Прикарпаття / Р. П. Скульський // Радянська освіта. – 20 листопада 1990 р. – № 92 (4105). – С. 2–3.
15. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
16. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі: навчальний посібник / В. П. Струманський. – К. : ІЗМН, 1997. – 184 с.